

החינוך במשנת חז"ל - מסורת וחידוש¹

ראשי פרקים

1. חושך שבטו שונא בנו
2. דברים ככתבם
3. גדרי הענישה בחז"ל
  - א. מניעת נזק
  - ב. ענישה מוצדקת
  - ג. הימנעות מגרימת/ עשיית עבירה
4. יישום דרכם החינוכית של חז"ל במציאות המשתנה
5. סיכום

1. חושך שבטו שונא בנו

לעיתים נדמה, שכחלק ממצות חינוך, מצווים אנו לנקוט אף באמצעים קשים הכוללים בתוכם גם הכאה. הנחה זו מתחייבת לכאורה מעיון בכתובים, בתלמוד ואף בפוסקים. את הפסוק הידוע במשלי (יג, כד) "חושך שבטו שונא בנו ואֵהָבוּ שְׁחָרוּ מוֹסֵר", מפרש רלב"ג כך (שם): מי שהוא מונע שבטו מלהכות² (את) בנו לייסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה בלא מוסר.

ומוסיף רש"י (שם):

וסופו שיצא לתרבות רעה וימות בעונו³.

במקום אחר בספר משלי (כג, יג) אומר שלמה המלך: "אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בִּשְׁבֵט לא ימות". ומפרש רלב"ג (שם):

אל תמנע מנער מוסר מפני צעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות.

במילים אחרות - אין להירתע מכך שהילד קטן. כדי לחנכו צריך גם להכותו במידת הצורך. הדרכה זו מגובה אף בחקיקה הלכתית במקרה של תוצאות הרות אסון (בבלי מכות ח.):

הזורק אבן לרה"ר והרג - הרי גולה... יצא האב המכה את בנו, והרב הרודה את תלמידו.

זאת אומרת שמאחר שעל האב והרב מוטלת אחריות כבדה של חינוך הילד, ומתוך כך חובה עליהם אף להכותו בעת הצורך, יש להם 'חסינות' מסוימת.

ניתן לראות את היחס הנוקשה הנדרש מהמורה כלפי תלמידיו אף מהגמרא הבאה (בבא בתרא כא.):

¹ מאמר זה הוא מאסף של מקורות חז"ל לאורך הדורות, ועל כן מובאים המקורות כמעט בשלמותם.

² ההדגשות בגופי המקורות הן של כותב המאמר.

³ כמו כן עיין מדרש משלי פרשה יג.

אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת: עד שית לא תקביל, מכאן ואילך קביל ואספי ליה כתורא. וא"ל רב לרב שמואל בר שילת: כי מחית לינוקא, לא תימחי אלא בערקתא דמסנא, דקארי - קארי, דלא קארי - ליהוי צוותא לחבריה.

תרגום (ע"פ רש"י):

אמר לו רב לרב שמואל בר שילת: עד לגיל שש אל תקבל (תלמיד לבית הספר) מכאן ואילך תקבל ותאביס אותו כמו שור (בחומר הנלמד). ואמר לו רב לרב שמואל בר שילת: כשאתה מכה את הילד, תכה אותו רק ברצועת המנעל (מכה קלה שלא יזק), אם למד - למד ואם לא - יישאר בחברת חבריו (אינך זקוק לייסרו יותר מדי ולא לסלקו מלפניך אלא ישב עם האחרים בצוותא ובסופו של דבר הוא ילמד משהו).

יחס זה הוא אמנם יחס נוקשה אך הוא מסויג – ישנם תלמידים שאליהם צריך להתייחס בסבלנות מאחר שהשימוש באמצעים נוקשים כלפיהם לא יועיל, ואולי אף יזיק. אם כן, על המחנך להפעיל שיקול דעת לפני היזקקותו לענישה.

השאלה העומדת בפנינו היא האם ניתן להחיל את הדרך החינוכית המשתקפת מהמקורות הנ"ל על תקופתנו אנו, ואם כן, באיזו מידה ובאלו קריטריונים.

2. דברים ככתבם

מעניין לראות בתקופתנו התייחסות לנושא זה המיישמת את דברי חז"ל הנ"ל ככתבם כלשונם. דוגמה טובה ניתן לראות ב"מכתב מאלהו"⁴ (חלק ג' עמ' 360, מאמר בעניין חינוך הילדים):

אשר כתבת שיש לחוקרים החדשים תשובה עקרונית בזה, שהרי מדרך הילדים לחקות מעשי הוריהם ואכן גם המה ילמדו להכות את העושים נגד רצונם. אמנם שתי טעויות גרמו לחוקרים שלא לרדת לעומקו של דבר:

א. הם סוברים שהאדם נברא בלי מידות כלל ורק מסביבתו הוא לומד אותן... כמובן שהסביבה מחזקת מידות ולומד גם מאחרים, אבל עיקרי המידות אינו צריך ללמוד מהם - כי יש לו משלו.

ב. הם סוברים כי צריך לפתח בילדים את העצמאות וזו היא טעות גדולה למדי. לא עצמאות צריך לפתח אלא הכנעה... אבל ללמד לו כי אני ואפסי עוד, זוהי תורת אדום, תורת הרציחה והגזילה.

הרי מכאן עניין אחר לגמרי בהכאה דהיינו לעשות לב נשבר ונדכה... דהיינו שהכאת הבנים היא בבחינת הפרדת ערלת הלב ובבחינת חבוט הקבר. והנה סיפר לי בן דודי ר' זיסל שראה באחד הספרים הקדושים כי אם הבן שומע להוריו ראוי למצוא עלילה למען הכותו על כל פנים קצת... כן כאשר תחדור בלב התינוק הידיעה שהאב הוא השליט והבעלים שלו לגמרי, ובטל הוא כלפי אביו אז מתוך הכנעתו לא ילמד להכות בשביל שאביו מלקה אותו. אלא עיקר החינוך שלנו הוא מקולקל שהמורים נעשים חברים לתלמידיהם וכן ההורים - והכל בשביל עצמאות הבנים. ומכיוון שכן בודאי אם האב יכה לבנו ישוב הבן ויכה לאביו או לאחיו הקטן.

⁴ מגדולי בעלי המוסר בדור הקודם. נפטר בתשי"ד (1954).

אלה החוקרים החדישים בחפוש חדשות ולהרוס היסודות שידעום אפילו הגוים ואשר שרשם בתורת ה' ובנביאים המציאו המצאות שמביאות להפוך כל השורשים ולחנך **היטלריסטים** **חצופים וחוצפא יסגי**. מזה אנו רואים עד כמה צריך להיזהר בכל גדר חדיש של החוקרים בנוגע לפסיכולוגיה וחינוך וצריך לבחון ולדייק היטב אם אין לדבר סתירה בדברי חז"ל וראשונים או מנהגי ישראל שהם תורה. אם יש איזה סתירה צריך לזרוק הלאה את כל חידושיהם המטונפים ולא לקבל מהם דבר טרם נבקרם בקורת חדה ובחיפוש מחופש בתורה ובחז"ל וגדולי המחברים ראשונים ואחרונים.

אם כן, כדי לברר סוגיה זו נדרשים אנו לחקור כמה עניינים עיקריים:

א. מהם הגדרים שהציבו חז"ל בעצמם לענישה בחינוך?

ב. האם יכולים אנו להחיל את דרכם החינוכית של חז"ל על החינוך בימינו, כפי שעשה בעל "מכתב מאלהיו", בלי להתחשב בשינויים חברתיים מהותיים שנתהוו בדורות האחרונים?

ג. מהן האלטרנטיבות החינוכיות הלגיטימיות ביהדות?

3. גדרי הענישה בחז"ל

א. מניעת נזק

כפי שהבאנו לעיל: "א"ל רב לרב שמואל בר שילת: כי מחית לינוקא, לא תימחי אלא בערקתא דמסנא" (כשאתה מכה את הילד, תכה אותו רק ברצועת המנעל {מכה קלה שלא יוזק}). בהקשר זה של מניעת נזק, חשוב להתוודע למעשים המסופרים במדרש (מסכתות קטנות, שמחות, פרק ב'): :

מעשה בבנו של גורגיוס שברח מבית הספר, והראה לו אביו באזנו (איים עליו), ונתיירא מאביו, והלך ואיבד עצמו בבור, ושאלו לרבי טרפון ואמר אין מונעין הימנו כל דבר (על אף שהתאבד). ושוב מעשה בתינוק אחד מבני ברק ששיבר צלוחית, והראה לו אביו באזנו, ונתיירא ממנו, והלך ואיבד עצמו בבור, ובאו ושאלו לרבי עקיבא, ואמר אין מונעין הימנו כל דבר. ומכאן אמרו חכמים אל יראה אדם לתינוק באזנו אלא מלקהו מיד, או שותק ולא אומר כלום.

מכאן ברור כי איומים הם מחוץ לתחום. וכן נפסק בקיצור שולחן ערוך (סימן קסה סעיף ז): לא יאיים על התינוק שיכהו לאחר זמן, אלא אם רואהו עושה איזה מעשה, יכהו מיד או ישתוק לגמרי. מעשה בתינוק וכו'.

ב. ענישה מוצדקת

כמו כן, אנו חייבים להיזהר שלא להעניש תלמיד על לא עוול בכפו. הנזק החינוכי שנוצר כתוצאה מענישה ללא סיבה מוצדקת הינו לאין ערוך חמור יותר מאשר מעבר לסדר היום ללא טיפול נקודתי במעשה השלילי. וכך כותב הרב משה פיינשטיין בשו"ת 'אגרות משה' (חלק יו"ד ב' סימן קג):

הנה בדבר מלמד שרוצה לענוש תלמיד אחד ... ודאי הוא עכ"פ על דבר ברור שעשה התלמיד מה שצריך לעונשו ולא על חשד בעלמא, ואף שיש לו אומדנא לפי דעתו שנער זה עשה הדבר, לא

שייך לשום אדם בעולם שיוכל לסמוך על גודל דעתו ולענוש אף עונש כל דהו בלא ידיעה ברורה דעדים, דאף דבר השוה רק פרוטה בעיני עדים וכ"ש עונש הגוף דשוה יותר מממון. ולא עדיף המלמד במה שהתירו לו לענוש מב"ד שעל חשד בעלמא אינו כלום לענוש. ומה שאיתא במכות שם (ח.) דאף בגמיר יכול לענוש, הוא דוקא אם אפשר לפי כשרונותיו ללמוד יותר בטוב ומתעצל לעיין היטב יכול לענוש, אף שבעצם הוא גמיר ואינו מבטל בזמן דגם זה שמחסר בעיונו הוא עצלות וראוי לענוש, וזה ודאי הוא רק כפי דעת המלמד שזה נחשב כדבר ידוע לפניו מצד שהוא מומחה ויכול לדון בזה, כי הרי אי אפשר שיביא לפני ב"ד לדון בזה. וכן יש ודאי עוד דברים שאירע לרב ומלמד בתלמידיו בכל עת שע"ז סמכו עליו שידון לחנכם לפי דעתו דלא שייך להביא ע"ז עדים ודיינים, ולכן הוא כעין מה שמצינו בחו"מ סימן ל"ה סעיף י"ד דבמקום שאין רגילין אנשים להיות שם איכא תקנת קדמונים להאמין נשים, וכן הוא לרב ומלמד עם התלמידים שהוא דבר המצוי בכל עת בינו לתלמידיו הוכרחו לסמוך על דעתו ונאמנותו לבד. אבל עכ"פ הידיעה צריך שתהיה ברורה ולא בחשד בעלמא. ואם יש לו איזה ספק וחשד על אחד מהתלמידים באיזו דבר שלא כשורה צריך לדבר בדברי מוסר ודברים המקרבים לתורה ומרחקים מהדבר שחושד, וכשיודע בברור ויראה שיש צורך לענוש רשאי לענוש **בישוב הדעת** ולא בכעס ורוגזה.

ג. הימנעות מגרימת/ עשיית עבירה

באותה תשובה כותב הרב פיינשטיין :

ובדבר אם רשאי המלמד לומר לתלמידים שאם יודעין מי עשה את דבר הגנאי יודיע לו, הוא דבר מכוער לעשות כן דזה יגרום **שיקלו בלשון הרע**... ובדבר להעניש את התלמידים בבטול תורה, **ודאי אין להעניש בבטול תורה** שהקלקול הוא ודאי, והתועלת מזה הוא רק ספק ולפעמים הוא רק ספק רחוק ולכן יש לבקש עונשים אחרים ולא בבטול תורה.

גדר נוסף שגדרו חכמים בענישה הוא איסור הכאת ילדים גדולים (מועד קטן יז.):

אמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול, אמרה: ליהוי ההוא גברא בשמתא, דקעבר משום (ויקרא י"ט) 'לפני עור לא תתן מכשלי'. דתניא: 'ולפני עור לא תתן מכשלי' - במכה לבנו גדול הכתוב מדבר.

תרגום:

אמתו של רבי ראתה אדם שמכה את בנו הגדול, אמרה: ראוי לנדות את אותו האיש, משום שעבר על הלאו 'ולפני עור לא תיתן מכשולי' המדבר בבנו הגדול.

ופירש רש"י (שם):

דכיון דגדול הוא, שמא מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו.

והריטב"א הבין זאת בצורה שונה:

ונראים הדברים דלא גדול ממש אלא הכל לפי טבעו שיש לחוש שיתריס כנגדו בדבור או במעשיו כי אפילו לא יהיה בר מצווה אין ראוי להביאו לידי מכה ... אלא ישדלנו בדברים ומשום דאורחא דמלתא דבגדול שכיח כי הא נקט גדול.

וממספר מקורות למדים שיש צורך להיזהר שלא לבייש את התלמיד :

א. הגמרא בסוטה לב: מביאה את דרשתו של רבי יוחנן בשם רשב"י: מפני מה תקנו תפלה בלחש? **כדי שלא לבייש את עוברי עבירה**, שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה! ופירש רש"י (שם):

לא קבע לשחיטת חטאת מקום בפני עצמו **שלא יבינו שהיא חטאת ומתבייש**. כדי לא לבייש חוטאים השוותה התורה את מקום הקרבת קרבן חטאת עם מקום הקרבת קרבן עולה וכך לא ירגישו מבוישים אלו שמביאים קרבן חטאת. ב. המשנה באבות (ה,ה) אומרת:

עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש ... עומדים צפופים ומשתחיים רווחים ...

ומפרש רש"י (שם):

המקום מרחיב עד שיש ביניהן ארבע אמות **שלא ישמע איש את וידויו של חברו ושלא יכלם**.

מדהימה רגישות התורה לטבע האדם, וההימנעות מעלבונו עד כדי עשיית נס גלוי! במקורות הנ"ל ניתן לראות יישום של דרשת חז"ל (בבא מציעא נח:): "כל המלבין פני חברו ברבים – כאילו שופך דמים", וניתן אף לראות עד כמה צריך להימנע מהשפלת הזולת אף למטרות חיוביות. על כן, חייב כל מחנך להעלות אל מול עיניו את הסיכונים הכרוכים לעיתים בענישה⁵.

כבר בשלב הזה אפשר לראות שהמטרה איננה מקדשת את האמצעים, ולמרות שחז"ל ראו בענישה אמצעי חינוך לגיטימי, הם הציבו לה לא מעט סייגים ומגבלות שלעיתים אף קשים ליישום.

4. יישום דרכם החינוכית של חז"ל במציאות משתנה

בבואנו לאמץ דרך חינוכית כלשהי, עלינו לגלות משנה רגישות: **מחד, נדרשים אנו להיזהר שלא לעבור על דברי חז"ל ועל גדריהם, ומאידך, עלינו לבדוק האם דורנו נתייחד בתכונות כלשהן, המחייבות אותנו לסגל לעצמנו דרכי התמודדות חדשות עם בעיות ספציפיות בחינוכו**. על כן ראוי שנעיין במשנתם החינוכית של כמה מענקי הרוח בדורות האחרונים שהיטיבו לראות שינויים מהותיים באופיו של הדור ולפיכך התייחסו אליו בהתאם. כך כותב הרב משה פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה חלק יו"ד ג', סימן עו):

⁵ ועיין בט"ז יורה דעה סי' שלד ס"ק א, שמדבריו יוצא שאין להעניש אם יש חשש שיצא לתרבות רעה בגלל העונש. וכן בפתחי תשובה שם.

בדבר הצלחה בחינוך הבנים ליכא כלל בדבר איך להתנהג (= **אין דרך חינוכית אחידה**), שתלוי לפי מדות הבן והבת שחנן אותם השי"ת, שיש שטוב לילך בתקיפות ויש שיותר טוב לילך ברכות ובנעימות. **וברוב הפעמים בנעימות ורכות הוא יותר טוב... כי אז מה שאומרים לילד הוא מקבל בשמחה ומכיר שהאב והאם רוצים בטובתו** אף בדעת קטנותו, וכשאומרים לו מה לעשות ומה שלא לעשות עושה ברצון, וכשגדל מעט עד שמבין דברי טעם מסבירין לו גם טעם לפי הבנתו. ועיקר החינוך צריכים לחנכו **באמונה** בהשם יתברך ובתורתו, ושכל דבר שנותנים לו הוא מתנה מהשי"ת, שאז יקנה אהבה להשי"ת ולאביו ואמו השלוחים משמים ליתן לו, ואז יעשה באהבה כל מה שיאמרו לו שכן הוא רצון השי"ת ולא יצטרכו לענשו רק לפעמים רחוקות, **וכשיענשוהו יבין איך שהיה זה לצורכו ולטובתו**.

וגם טוב לענין החינוך שיהיו האב והאם בדעה אחת... ואחר כל אלה **צריך להתפלל** אל השי"ת שיצליחהו בחינוכם וכשעושין לשם שמים ודאי יעזרהו השי"ת, וזמני החינוך למעשה הוא כדקבעו חז"ל בכל דבר ודבר, ולחנך לאמונה ליכא זמן דלפעמים אף קודם שיכול לדבר צריך לחנכו באמונה אם כבר יש לו הבנה להכיר אמו ואביו והרגילין אתו.

ר' אליעזר פאפו רואה גם הוא את השינוי שפוקד את הדורות האחרונים, ובעקבות כך הוא מציע דרך שונה בחינוך ("פלא יועץ", ערך 'הכאה'):

...אפילו קטן כל שידע בו שאינו מקבל מרות כגון **בדורות הללו** דחוצפא יסגא ובן בועט באביו לא על ידי הכאה, אלא אפילו אם גוער בו בכעס, גם הוא יכעס ואינו מקבל גערה, ואמת אמרו (משלי יז, י) 'תחת גערה במבין, מהכות כסיל מאה'. במבין אמרו, אבל **מי שאינו מבין – אינו מקבל גערה**. ויש בן שאינו שומע בקול אביו ובקול אמו, וכל כי הא צריך דעת באב ואם ביודעים ומכירים את בניהם שהם קשים ואין יראת ה' על פניהם, ואינם שומעים בקול אביהם ואמם, **לא יצוו עליהם שום דבר שישרתום, וישתדלו שלא לכעוס עליהם ושלא לגערם, ולא ידברו אליהם אלא בלשון רכה**. ונהי שלא כל העיתים שוות ופעמים שלא יוכל אב ואם להתאפק **מלצוות את בניהם שום דבר ומלכעוס עליהם... על כל פנים את אשר בכוחם לעשות יעשו ויבחרו הרע במיעוטו**.

בדרך זו הולך גם כן גדול המחנכים בדור הקודם – האדמו"ר מפיאסצ'נה⁶ (חובת התלמידים עמ' טו-יח):

...עלינו לבאר בראשונה מה **החילוק בין דור לדור, למה בדורות הקודמים לנו, כל חינוך שהוא, היה מועיל**. תלמידי כל מלמד ובני כל אב, רובם ככולם היו עובדי ה', ולא כן עתה. **הסיבה הפשוטה והעיקרית היא: שהנוער קם וחושב את עצמו לאיש בטרם בא מועדו...** ולא את הטעם והסיבה באנו בזה לבאר, למה קם הנוער, אבל כך היא העובדא. רוח שטות הזה עבר על בני הנוער לחשוב את עצמו לאיש בדעת ורצון, בעוד בו דעת מהופך ורצון בוסר ומר. ועוד הודיעו לנו מראש חכמינו זכרונם לברכה (סוטה מט, א): "בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגא". גם זאת חוצפה היא, לחשוב את עצמו ואת דעתו לנאמנים ובטוחים לסמוך עליהם. הדבר הזה כל כך

⁶ ר' קלונימוס קלמיש שפירא זצ"ל. אדמו"ר זה שימש כמלמד תינוקות וראה בכך שליחות ממדרגה ראשונה. נרצח במלחמת העולם השנייה ע"י הנאצים.

התלקח, עד שמשתוממים אנו לפעמים לראות תינוקות קטנים ממש, איך שרוח עצמית ואומץ מרומה זה, כבר מבצבצים ועולים בהם לחשוב את עצמם לאנשים...

תוצאות דברינו הם: שמלפנים כל מדריך ואב היה יכול לחנך את ילדי ישראל ולהורותם דרך ה', ואף אם לא היה מדייק לחנך "על פי דרכו" שרמז לנו שלמה המלך 'על פי דרכו של כל בן ועצמותו', ורק מרגיל ומצוה, היה, גם כן מועיל, מפני שהילד בקטנותו אף בנערותו נפש נקיה היתה, ולא עוד אלא שגם הוא בעצמו בקרבו פנימה הרגיש ריקנותו וחשכת דעתו ומין צמאון פנימי היה בקרבו לשמוע את דרך ה' מכל מלמד ומדריך. ואף אם ארע שעה שהשתובב הנער וסרב לשמוע, גם כן הרגיש בעצמו אחר כך שחטא, וכי אביו ומלמדו המיסרהו אף מלקהו, הוא הצדיק, והוא הפושע. רוחו נפל בקרבו מעט וכפה את עצמו לשמוע מעתה לקולם ולבטל את רצונו מפני רצונם... לא כן עתה... וזאת ראה שלמה המלך בחוכמת ה' אשר בו, מראש, הזהיר לנו: "חנוך לנער על פי דרכו" – לא בצווי בלבד רק בחינוך, וחינוך על פי דרכו של כל אחד ואחד.

מרן הראי"ה קוק היטיב לראות את המציאות במהותה ותוכנה הפנימי, וכך גם בנושא הזה (מאמר הדור, אדר היקר עמ' קט):

...מוזר הוא הדור הזה, שובב הוא, פראי הוא אבל גם נעלה ונשא - נוציא מן החשבון את הגסים שלקחו להם את רוח הפרצים למסוה לעולל על ידו עלילות גזל וחמס וכל נבלה - נמצא כי מעבר מזה (סוטה מט): 'חוצפא ישגא, אין הבן מתבייש מאביו, נערים פני זקנים ילבינו', ולעומת זאת - רגשי החסד, היושר, המשפט והחמלה עולים ומתגברים, הכח המדעי והאידיאלי פורץ ועולה... הבה נכין לו הדרך, נראה לו את מבוא העיר, למען יוכל למצא את הפתח. נודיע לו שימצא מה שהוא מבקש דוקא בגבול ישראל... לא נעשוק ממנו את כל האור והטוב, את כל הזוהר והעצמה שרכש לו, כי אם נרבה עליהם, נזריח עליהם באור של חיים, באור אמת, המנהיר ממקור הנשמה הישראלית ובנינו יביטו אליו וינהרו... דור כזה לא יוכל לשוב מיראה, אבל מאוד מוכשר הוא לשוב מאהבה, שיראת הרוממות תתחבר עמה... אין בשום אופן אפשרות להכניעם בדרך "כבישה" כי אם לרוממם ולשגבם ולהראות לפניהם את הדרך של האורה הרוממה והאדירה.

5. סיכום

לאור האמור לעיל, מתוך התייחסות למגוון הדעות בימינו, אנו רואים שהמציאות השתנתה ודורנו נתייחד בתכונות מיוחדות וייחודיות. כהגדרת הרב קוק, זהו דור אשר "לא יוכל לשוב מיראה... וע"כ צריכים אנו לזנוח את דרך 'המקל' ולדבוק בשיטת 'הגזר', או במילים אחרות: בדורנו לא יהיה נכון להשתמש בענישה כדרך חינוכית סדירה, ואולי אף יותר מזה - שימוש עקבי בדרך זו יגרום לנזקים חסרי תקדים. הרב קוק צ"ל הטיב להגדיר זאת (עולת ראייה חלק ב' עמ' כז):

יש בכל הדרכה פעולה קרובה ופעולה רחוקה. הפעולה הקרובה היא בעניין אותו הדבר הפרטי, הנדרש עכשיו לקיים, בעשייה או במניעה. הפעולה הרחוקה היא בעניין חשיבות התוצאות, שכלל ההנהגה פועלת כשהיא עומדת בתקפה. והנה לפי מה שיש בכל שלטון שני הדרכים הידועים, של נועם ושל חובלים, לרדות ביד חזקה או לנהל ברוך ונעם, אם נשים מגמתנו רק לצד ההדרכה הפרטית אז יתגלה מיד לעינינו שיותר נפעול על הלבבות ע"י אמירה רכה מאילו נבקש לבא ברדיה ובעקיפין... ע"כ צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי

דליקבלינהו מיניה, ותצא התועלת הקרובה, ומזה תצא ג"כ התועלת הרחוקה, כחק מצוה גוררת מצוה...

הרי אנו רואים שגישתם החינוכית של מחנכי הדורות היהודיים הייתה רגישה לעולמו של הילד, ובהתאם אליו קבעו כללים שיובילו לחינוך בריא ומשמעותי. לכן לא הרי החינוך בתקופת התלמוד כהרי החינוך בימינו אנו.

הצד השווה ביניהם הוא הדבר המרכזי שעמד אל מול עיניהם - טובת הילד, אך לא בהסתכלות צרה וחד מימדית, כי אם בראיה כוללת שדואגת לטובתו הרוחנית-נצחית.

בנוסף, אל לנו להתעלם מכך שכבר במקורות קדומים מופיעה העדפה לחינוך בדרכי נועם על פני הכאה (ברכות ז.):

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות, שנאמר: (הושע ב') 'ורדפה את מאהביה וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה', וריש לקיש אמר: יותר ממאה מלקיות, שנאמר: (משלי יז') 'תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה'⁷.

פירוש הדבר הוא שבאופן עקרוני עדיפה תוכחה מהכאה, כפי שכבר כתוב (משלי ט): "הֹכַח לְחָכָם וְיִאְהָבֶנָּה".

אי לכך ובהתאם לזאת, כאשר המציאות דרשה לעיתים ענישה לשם השגת תוצאות טובות בחינוך ראו אותה חכמינו כלגיטימית במקרים מסוימים (כמובן עם מגבלות, כפי שראינו, ועם המון אהבה), אולם כאשר נפגש המחנך בן ימינו עם מציאות חדשה, נדרש הוא לשנות את התייחסותו לחניכיו בהתאם אליה. כל התעלמות מהשינויים העוברים על הדור פירושה החטאת מטרת החינוך וחטא כלפי המתחנך. לסיום, מן הראוי להביא דברים צחים וברורים שנכתבו בתחום זה בעשור האחרון (הרב שלמה וולבה, זריעה ובניין בחינוך, עמ' כג-כז):

יש מין דעה נפוצה בעולם, שעיקר החינוך נעשה ע"י ענישה... **עונש צריך להיות האמצעי האחרון בחינוך**... אדם מרגיש כי כאשר יש בידו להעניש - יש לו שליטה... גישה זו מופרכת מלכתחילה...

והרי 'חושך שבטו שונא בנו' צריך להרביץ לבן!

בפסוקים אנו מוצאים "וארעה את צאן ההריגה לכן עניי הצאן, ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן" (זכריה יא, ז). **הרי יש מקל שבו "חובלים" ומכים, ויש עוד מקל שגם בו מחנכים, אבל בנעימות: "מקל נועם"!** צריך לדעת שמקל נועם גם הוא מקל, אבל איננו מכאיב. אם אני נותן לילד עידוד - גם זה מקל... אבל זה מקל נועם. **אין לשער כמה מזיק האדם לילד כאשר הוא מכה אותו מכות של ממש...**

חז"ל אומרים (ב"ר יי) שכל עשב ועשב יש לו מזל המכהו ואומר לו גדל. זאת אומרת שאותו כוח המצמיח נקרא בפי חז"ל מכה, המכה ואומר לו גדל... כך נוכל להבין גם את השבט של

⁷ ועיין עין איה, ברכות (עמ' 31), שלפי הרב קוק בגישה זו הקדימו חז"ל את חכמי הפדגוגיה, שרק בזמן האחרון נוכחו לדעת שעדיף להימנע מהכאה בחינוך.

"חושך שבטו שונא בנו". אין הכרח לנקוט דווקא באופן שבו לוקחים את הילד ומכים אותו. יש דרכים אחרות איך לכוון את הצמיחה שלו, דרכים טובות יותר.

... במציאות של ימינו, אם מרביצים לילד **בן שלוש** – כבר עוברים על "לפני עיוור". כבר רואים איך הוא מתמרד נגד האבא. אתם יכולים לראות שילד שמקבל סטירה – רוצה לסתור בחזרה. הוא מרים את היד, אלא שהוא לא מגיע ללחיים של האבא שלו... **את המרדנות הזו צריך לקחת בחשבון.** בדורות הקודמים היה המצב שונה. לילדים היה כוח סבל... היו יותר חזקים באופי שלהם. לא הזיק להם כאשר קיבלו מעט מכות. אבל כיום – כל האווירה של התמרדות... **אם מישהו ינסה לדכא את הילד שלו על ידי מכות – הוא עלול להזיק לילד,** וליחס שלו כלפי ההורים... **יש דבר שווה למכות, ואולי יותר גרוע – צעקות שצועקים על הילד...**

ויהי רצון שלא תצא תקלה על ידינו, ושנזכה לחנך דור ישרים מבורך ולהראות לו את המאור שבתורה, ושנעמוד בדרישת חז"ל (אבות דרבי נתן כו) - "לא הקפדן מלמד".